

Romano džaniben

časopis romistických studií | 24. ročník | 1/2017

Obsah

Pavel Kubaník	
Pohledy na výchovu a dětství v romských rodinách.	5
(Úvod k tematickému dvojčíslu <i>Romano džaniben</i>)	

RECENZOVANÁ ČÁST

Dana Bittnerová, Markéta Levínská, David Doubek	
Zápas o šťastné dětství	15
Gabriela Caltová Hepnarová	
Mnohoproblémové romské rodiny a jejich ochrana dětí před riziky	47

RECENZNÍ ČLÁNEK

Tomáš Kobes	
O lovcích a sběračích sociálních struktur a dominantních diskurzů	81

NERECENZOVANÁ ČÁST

Vzpomínky na dětství	101
Iveta Kokyová a Lada Víková	
Dvacet let soutěže <i>Romano suno</i> (Romský sen)	121
Eva Danišová	
Miro čhavorikano dživipen / Moje dětství	150
RECENZE ANOTACE	155

Dvacet let soutěže *Romano suno* (Romský sen)

V roce 1997 byla neziskovou organizací Nová škola (tehdy ještě Nadací Nová škola) založena literární soutěž v romštině pro děti a mládež.¹ Hlavním cílem bylo podpořit děti se znalostí romštiny, aby mohly uplatnit své jazykové kompetence a za svou tvorbu získat ocenění. A protože se soutěž koná od té doby každoročně, slaví letos Nová škola o.p.s. její dvacetileté výročí. Oslovy proběhly v prosinci 2017 za moderování Davida Tišera veřejným křtem sborníku, čtením vybraných příspěvků (romsky Iveta Kokyová, česky simultánně tlumočila Máša Bořkovicová), zdravici dřívějších koordinátorů a současných porotců, ale též hudební produkci ...

Zmíňme zde pár základních údajů. Za těchto dvacet let byly do soutěže zaslány stovky literárních příspěvků a snad tisíce obrázků. Každý rok zasedaly dvě poroty, literární a výtvarná, aby se jejich členové shodli a vybrali díla k ocenění. V literární porotě se pravidelně setkávali romští spisovatelé (dříve to byli především Emil Cina, Vlado Oláh, dnes je zde Iveta Kokyová, Renata Berkýová), romští aktivisté a pedagogové (v prvních letech např. Olga Fečová, později zde byla i koordinátorkou a současně předsedkyní poroty Iveta Pape) společně s romisty (prvního ročníku se zúčastnila v roli porotkyně i Milena Hübschmannová, dlouhá léta v porotě zasedal Jan Červenka, autorka tohoto příspěvku, Lada Viková, později Barbora Šebová), do poroty usedal i David Tišer, kterého by bylo možné zařadit do každé z těchto kategorií (jako tvůrce, aktivistu i absolventa romistiky), a mnozí další. Každý rok se Nová škola pravidelně snažila získat potřebné finance, aby mohla vybraným vítězům předat co nejhodnotnější odměny a, bylo-li to možné, též uspořádat slavnostní setkání zúčastněných dětí.

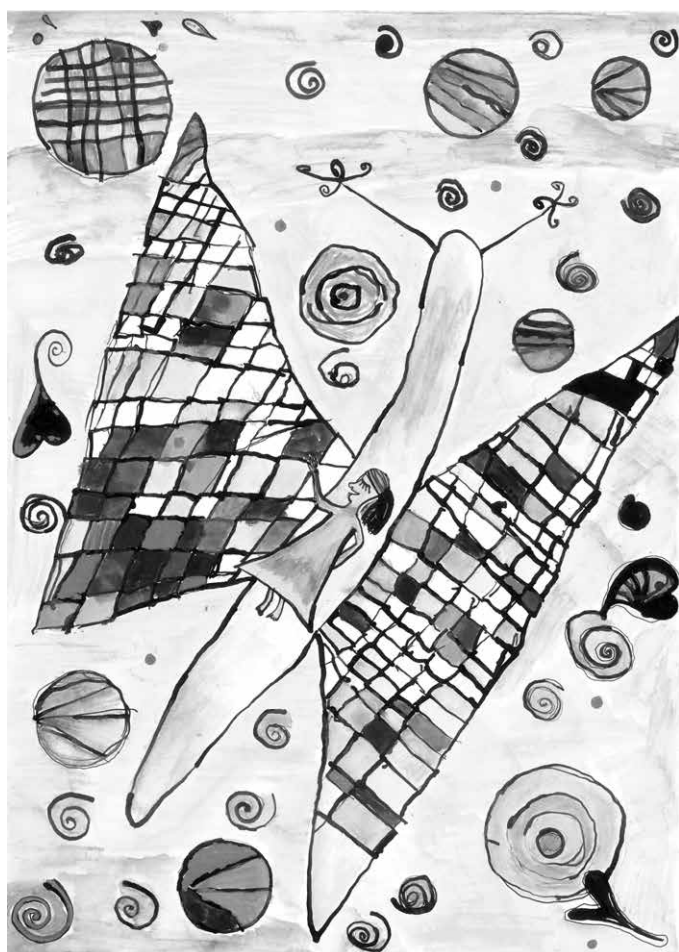
V průběhu let docházelo k proměnám a inovacím, na několik let se upustilo od původní praxe, kdy obrázky vznikaly na základě literárních příspěvků. Nyní se koordinátoři k této praxi opět vrací. Hlavní inovací posledních let je ovšem nová kategorie – audiovizuální tvorba, kdy malí a mladí tvůrci mohou do soutěže poslat krátké video. Podmínkou je, aby bylo v romském jazyce. V dalším, 21. ročníku, se soutěž rozšíří dokonce i na dospělé, tedy své příspěvky mohou spolu s dětmi zasílat i rodiče, učitelé, ale také bývalí účastníci soutěže.

Pravidelně vychází sborníky, které dostanou především všichni autoři, již mají ve sborníku příspěvek (ať textík nebo obrázek) a slouží též k další propagaci soutěže či

1 Vybrané příspěvky z této soutěže jsme na stránkách RDž otiskli již dříve. Tři příspěvky zasláné do soutěže v roce 2000 vypovídající o situaci v romských rodinách byly vybrány do tematického čísla *Romano džaniben* 1-2/2002, věnovaného tématu „romské rodiny“ – otištěny byly namísto úvodníku – viz Úvodem. 2002. *Romano džaniben* 9 (1-2): 3-5. Jejich autoři byli David Budi, Markéta Horváthová a Pavel Berky.

jako pracovní materiály pro učitele, pedagogické asistenty a další, kteří si mohou o soutěži vytvořit jasnější představu. Sborníky jsou jak tištěné, tak publikované na webových stránkách Nové školy (<http://www.novaskolaops.cz/sborniky-viteznych-praci>), v současné době je zde v elektronické podobě k dispozici dvanáct těchto sborníků, a sice z let 2002–2006, 2011–2017 a jeden jubilejní přinášející průřez vítěznými příspěvky ze všech ročníků. Právě z tohoto sborníku otiskujeme výběr příspěvků.² Obrázky, kterými je naše připomínka dvaceti let soutěže provázena, pochází z posledních dvou ročníků (pro otištění je poskytla koordinátorka soutěže, Máša Bořkovicová). Před samotnými příspěvky zařazujeme dvě osobní vyznání dřívější a současné členky poroty.

Lada Viková

Tereza Peterová,
6 let, Frýdlant |
Romano suno 2014

² Ke stažení je romská verze celého jubilejního sborníku zde: <http://www.novaskolaops.cz/assets/user/Romano%20suno/sborniky/Romano-suno-sbornik-jubilejni-rom.pdf> a česká verze zde: <http://www.novaskolaops.cz/assets/user/Romano%20suno/sborniky/Romano-suno-sbornik-jubilejni-cs.pdf>

Sar me leperav pro peršo berš, so sas e sufaža *Romano suno*

Měla jsem tu čest stát u zrodu soutěže *Romano suno*, a tak si dovolím trochu vzpomínat a taky se tak trochu zasnít.

Když jsme v roce 1996 vymýšleli, co romským dětem v českých školách chybí a čím by mohla Nová škola pomoci, vše začalo tím, že jsme vytvořili pracovní skupinu. V této pracovní skupině byli především učitelé a ředitelé většinou základních škol, kam romské děti chodily. Jednalo se o školy, kde jsme již nějak působili. Nutno připomenout, že ve školním roce 1996/1997 se Nové škole podařilo finančně podpořit angažování prvních tří romských pedagogických asistentů – dříve byli pouze v ostravské církevní Základní škole Přemysla Pittera, Nová škola se snažila tuto praxi rozšířit i do dalších základních škol, kam romské děti chodily, aby se tak zvýšila jejich úspěšnost a spokojenost na školách.

Zmíněná pracovní skupina učitelů a ředitelů se scházela jednou měsíčně a navrhovala, jaké projekty a publikace by učitelé ve výuce romských dětí využili a co by romským dětem pomohlo zažít ve škole úspěch. My, koordinátoři projektů, jsme se tyto nápady snažili realizovat. Postupně se činnost Nové školy rozrostla až na deset projektů běžících zároveň a mezi nimi stála pro mne jako zcela výjimečný projekt soutěž *Romano suno*.

Uspořádat soutěž, kde se budou moci romské děti uplatnit se svou znalostí romštiny a budou za ni oceněny, to byl „geniální nápad“ Heleny Jiřincové, nyní Clark žijící v Irsku. Tehdy působila jako učitelka, pokud si dobře vzpomínám, v přípravném ročníku ZŠ Pod Radnicí v Praze 5 – Košířích, od roku 1987 se ve svém volném čase věnovala studiu romštiny a jako speciální pedagožka se zkušeností s výukou romských dětí ve zvláštních školách přemýšlela, jak děti podpořit, aby se do zvláštních škol nedostávaly a byly úspěšné v těch základních. Jedním z těchto nápadů bylo dětem se znalostí romštiny ukázat, že mají dovednost, kterou majoritní děti nemají. Helena Clark později také profesně v Nové škole působila.

Kdo první navrhl název pro soutěž – *Romano suno*, to si již nevzpomínám. Vyplynul z diskuse, kde se mluvilo o tom, že by děti měly psát o svých snech, přáních a fantaziích, a krátký název *Romano suno* (Romský sen) všichni okamžitě přijali. Již v tomto prvním ročníku jsme vyslechli hlasy učitelů, kteří chtěli, aby se do soutěže mohly přihlásit i děti, které romsky neumí – že budou ty romské literární příspěvky ilustrovat. Díky tomu se také majoritní děti budou moci dozvědět, o čem sní romské děti.

Vybavení těmito nápady začali jsme v Nové škole takřka na koleně připravovat a plnit poměrně složitý harmonogram: od sehnání první finanční podpory

pro tento projekt, přes vyhlášení soutěže, shromažďování příspěvků zasílaných většinou ze škol, jejich rychlé přepsání a přeložení, rozeslání zúčastněným školám pro realizaci výtvarné soutěže, současně už probíhala příprava jejich hodnocení – tedy oslovení členů poroty (v té první tehdy zasedlo asi deset většinou romských osobností – romských autorů a znalců romštiny, kteří předem dostali anonymizované přepisy všech příspěvků). Nutno připomenout, že již tehdy, v 1. ročníku, se sešlo více než sto příspěvků, které jsme rozdělili do tří věkových kategorií. Některé příspěvky přišly i s vlastním výtvarným doprovodem autora, tedy ty jsme zařadili do výtvarné soutěže. Vzpomínám si, že hlavní cenou bylo tehdy jízdní kolo, ale podařilo se, že i další hlavní ceny byly hodnotné. Také si vzpomínám na technické potíže, které se dnes zdají neskutečné. Např. aby vyhlášení soutěže nediskriminovalo žádnou školu, tiskli jsme a rozesílali letáček do všech základních a zvláštních škol v ČR, bylo jich tehdy snad okolo 5 000. Internet a počítače ve školách byly pouze ojediněle, a že by každý ředitel měl v roce 1997 svou emailovou adresu, to byla tou dobou stále ještě hudba budoucnosti.

Ještě dnes se mi zdá jako zázrak, že soutěž stačila proběhnout během tohoto prvního školního roku 1996/97 a do prázdnin jsme mohli blahopřát vítězům. Všichni účastníci pak byli pozváni na návštěvu Pražského hradu, kde proběhla prohlídka a slavnostní ceremoniál. Bylo to týden před mým prvním porodem, ale když jsem držela v ruce knížečku s příspěvky *Romano suno* – 1. ročník, cítila jsem, že to je ve skutečnosti ono prvorozené – tedy naše společné, kolektivní dílo.

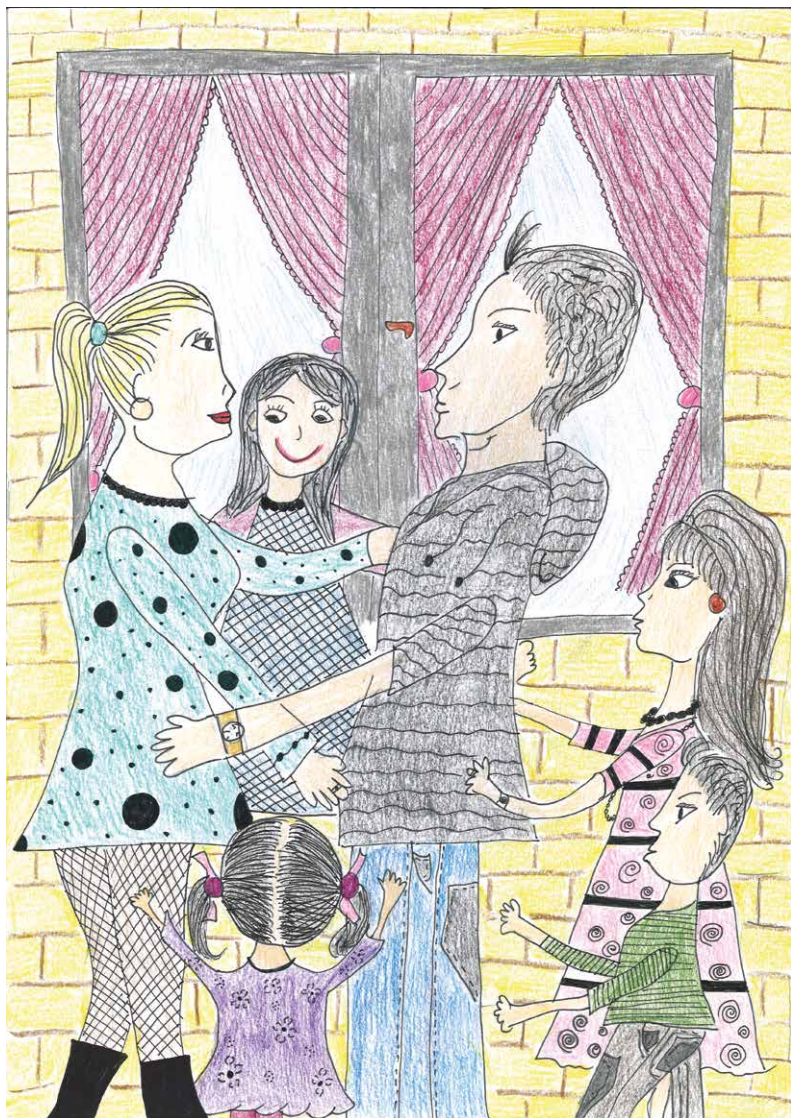
Nemohu vyjmenovat, kdo všechno se na prvním ročníku podílel. Obávám se, že bych na někoho zapomněla, a nikoho se nechci dotknout. Nemohu ale nezmínit Veroniku Kamenickou, s níž jsme celou soutěž koordinovaly (já na začátku, pak společně a ona pak soutěž dotahovala do konce, když už se já chystala do porodnice).

Na co chci ale ještě vzpomenout, to je atmosféra toho roku: byli jsme čerstvě po završení studií. První ročník romistiky, celkem 5 absolventů. Další studenti, kteří nastoupili po nás, byli výborní – do projektu *Romano suno* se postupně někteří z nich zapojili (myslím, že již tehdy někteří z nich pomáhali jako dobrovolníci organizátorům podzimního setkání, aby se při návštěvě Prahy žádná skupinka romských dětí neztratila). Pod vlivem živelného úspěchu 1. ročníku a nadšení všech účastníků jsme tehdy nabyli přesvědčení, že se takovéto projekty rozrostou na velké hnutí a je jen otázkou krátkého času, kdy se romština stane běžnou součástí mainstreamového školství, že není možné, aby tak krásný starobylý jazyk zůstal jazykem periferie a pomalu šel ke svému zániku. Že bude situace po 20 letech v tomto ohledu stále ještě převážně v rukách neziskovek, je pro mne opravdu smutnou realitou. O to více prožívám radost, když vidím, kam se podařilo současným organizátorům soutěže *Romano suno* celý projekt posunout. Využití moderních technologií, vyhlášení kategorií krátkých spotů a videí, které je snadné díky sociálním sítím šířit, sdílení vítězných příspěvků

přes server romea.cz i přes YouTube – to vše jsou z mého pohledu zásadní kroky, které soutěž významně posunuly.

Co tedy na závěr? Zbývá jen popřát: do dalších let stále nadšené organizátory, sršící energií i geniálními nápady, a hlavně ať je čím dál více nadšených mladých i nejmenších autorů, kteří se svou znalostí romštiny rádi pochlubí.

Vinšinar la sufažake bari zor, energija le organizatorenge, but love perdal o sgejlipena the perdal o darunki, so o čhave, ale imar the o bare džene, vaš najfeder iripena, čitri th'o videi chudena.

Rolanda Tulejová, 14 let, Vsetín | *Romano suno* 2016

Porotkiňa andre suťaža *Romano suno*

Pisinelas pes berš 2013, sar mułas romano spisovateľis o Emil Cina. O Emilis has but berša porotcas andre literarno suťaža Romano suno. But mange les považinavas, has lačo paramisaris, lačo manuš. E Mašenka Bořkovcová mandar akor phučlas, či bi na avavas andre porota aščal leske. Has oda perdal ma bari pativ. Čujinav man andre kada zodpovedno the kamav te pocirdel peskro zдохadlifen the džaniben furt dijader. Možno pes mange podarisaľola te avel ajsi lači porotkiňa, savo has jov.

Akana som imar štarto berš andre porota. Kerav porotkiňa pre literarno kategorija the pre kategorija pro phende lava, so pes odkerđas trine beršenca. Prethovav the prekerav o texti andre romaňi čhib. Le čhavorenge, so amenge bičhade peskre buta, pisinav o ľila, pisinav lenge, so hin či nane mange pre dzeka. Paš kada som andro projektos Vaker romanes, džal ča pal jekh – te ľikerel e romaňi čhib.

Pro droma

La Mašenkaha phiras andro markarsar dur školi, nekbuteder pre Morava. Hoj te predžal amenge sigeder o drom, das peske duma. E Mašenka odthovel peskri kniška the šunel, so dav duma pal miro čhavoripen, pal e famelija the so predžidiľom. Ňigda peskri kniška, so peha ľidžal, na preginel. Dikhav, sar me som paľikerďi, hoj man šunel e Mašenka, the phenav mange, sar možno o čhavore kamen, hoj len vareko tiš te šunel. Ča možno nane ňiko, ko bi len šundalas, the aščal kada sam kadaj amen duj džeňa. Duj džuvľa pal o droma pal o čhavorikano voďi. Buterval amen sdžas kaleha, hoj o učiteľa peske mišľinen, hoj o čhavore amenca na kerena ňisavi buti, jon hine schopne te del duma romanes pribehi, pal save ňikas nane mišľi. He le čhavorenge pro školi chibinel buter duma the achaliben.

Andro školi keras o literarne ďalňi tel e suťaža *Romano suno*. O buta andral kala ďalňi hin paľis thode andre suťaža. So pisinena, hin dine temi, so hin sako berš aver. La suťaža hin trin kategoriji – literarno kotor, vitvarno kotor the kategorija phendo lav. Andre suťaža šaj bičhaven o čhavore andral e zakladne školi, domovos, pal o stredne školi, aľe the o bare (dospele), na ča pal o Čechi, aľe the andral o aver thema. Paš e literarno ďalňa le čhavorenge pomožinas te pisinel andre romaňi čhib. Sar vareko pobisterel, sar pes vareso phenel andre romaňi čhib, leperas leske the mindar phenas, soske pes kavka pisinel. Ko pes na čujinel te pisinel, maľinel, ko pes na čujinel aňi te pisinel, aňi te maľinel, šaj kerel andre kategorija phendo lav videos, so jekhetane natočinas. Šaj del duma korkoro alebo varekaha andre grupa.

Iveta Kokyová – porotkyně v soutěži *Romano Suno*

Psal se rok 2013, když zemřel romský spisovatel Emil Cina, který dlouhá léta působil jako porotce v soutěži *Romano Suno*. Velice jsem si ho vážila, byl to úžasný vypravěč a milý člověk. Mášenka Bořkovcová mě tehdy požádala, zda bych nezasedla v porotě místo něj. Byla to pro mě čest. Cítím v tomto směru dodnes zodpovědnost a snažím se posouvat své schopnosti a dovednosti stále dál. Snad se mi jednou podaří být natolik dobrým porotcem, jakým byl právě on. Necht' mu Bůh dá lehkou zem.

Ze soutěže jsem byla nadšená, jelikož jsem propagátorkou udržování romského jazyka. Nyní zasedám v porotě čtvrtým rokem. Jsem porotkyně literární kategorie a kategorie mluveného slova, která do soutěže přibyla před třemi lety. Překládám romské texty do češtiny a rediguji romštinu originálů. Píšu dopisy dětem, které zaslaly své příspěvky, a poskytuji jim zpětnou vazbu. Mimo jiné působím i v projektu *Vaker romanes* (Mluv romsky), který má stejný cíl jako soutěž - udržitelnost a rozvoj romského jazyka.

Na cestách

S Mášenkou jezdíme do různě vzdálených škol, nejčastěji na Moravu. Čas si krátíme vyprávěním příběhů. Mášenka vždy odloží svou knihu a poslouchá vyprávění o mém dětství, rodině a zážitcích. Nikdy svou knihu nepřečte. Vím, jak jsem vděčná za naslouchání Mášenky, a říkám si, jak asi děti touží po podobném naslouchání. Jen možná není nikdo, kdo by jejich příběhy poslouchal. A právě proto jsme tu my. Dvě ženské na cestách za dětskou duší. Často se setkáváme s představou učitelů, že s námi děti spolupracovat nebudou, a ony jsou pak schopny vyprávět v romském jazyce příběhy, o kterých nikdo nemá zdání. I dětem ve školách možná chybí více komunikace a pochopení.

Ve školách v rámci soutěže *Romano suno* organizujeme literární dílny. Příspěvky z těchto dílen jsou poté zařazené do soutěže. Obsah příspěvků závisí na zadaných tématech, která jsou pro každý ročník jiná. Soutěž obsahuje tři kategorie – literární část, výtvarnou část a kategorii mluveného slova. Do soutěže mohou přispívat děti ze ZŠ, dětských domovů, ze středních škol, ale také dospělí, nejen z České republiky, ale i z jiných zemí. Při literární dílně dětem pomáháme s psaním v romštině. Když někdo zapomene, jak se co romsky řekne, připomeneme mu to a rovnou vysvětlíme, jak se to i píše. Kdo se necítí na psaní, maluje, kdo se necítí na malování, může poskytnout do kategorie mluveného slova video, které společně natočíme. Může mluvit sám nebo spolu s někým ve skupince.

Romane čhavoren o literarne đalñi bavinen

Buter čhavore rado keren jekhetañi buti, varekana som kalestar ži but prevapimen, aščal kada, hoj hine andre puberta. Hin šukares len te šľedinel. Sig chuden te del duma the but pes zathoven. Kada del le čhavoren motivacija te kerel o đalñi feder the lačhes.

Nekbuter savorestar mange hin pre dzeka, sar džav andre škola, kaj hin andro trjedi buter džene, so džanen romañi čhib, the chudav pre lende te del duma romanes. Dikhav andro čhavorikane jakha, hine prevapimen. Koja reakcija, hoj del vareko šukares romanes duma the mek andre škola! Kada hin peršo, kana o čhavore imar mire. Hine phundradeder, pristupneder. Andre jekh škola man o čhavore mangelas, hoj te ačhav andre škola the te kerav lenge asistentka. Hin the kajse čhavore, hoj kana phučhav, ko džanel romanes, ta pes na kamen te priznajinel, ča aščal kada te na lendar asan o raklore, so phiren lenca andre trjeda, alebo hoj andro adađiveskro časos našti dikhen o gadže pro Roma, nalačhes bi pes čujinenas, alebo hoj lenge o daja o dada zakazinen. Rakhav man the kaleha, hoj but čhavore ačhaľon romanes, aľe na den duma, the kavka pes kije thoven.

Dijader kije romañi čhib

Perdal miro nazoris, buti le čhavorenca but anel, kijo aver ľikeriben andre romañi čhib. Andro literarne đalñi hin le čhavoren than te kerel jekhetane, te den peske te džanel pal o situaciji, emociji, čujibena pro dine temi alebo pre tema, pre save pisinen pal soste kamen. Varesar pes peršo razos zdžan la pisimen romaña čhibaha, hin phares, aľe hin zaujimaves. Peršo zgeliľen la pisimen romaña čhibaha nane ča paš o čhavore, aľe the paš o bare, hin perdal lende phares, hine rado, te lenge vareko pomožinel. Mindar prindžarav, hin te dičhol, hoj na pisinenas andre romañi čhib, vaš kada lenge kamav te sikhavel o zaklada. Ačhaľuvav. Me korkori man chudľom te sikhavel te pisinel romanes ži pre sredno škola (Evangelicko akademija), sikhavlas man e romistka Mgr. Hana Syslova. Na kampelas mange te pisinel romanes, khere peske sa phenahas. The te has mange tranda the šov berš, has perdal ma zaujimavo, aľe the pharo. Pro čačipen – choc te kamav, kaj mire čhave te džanen romanes duma te del, aňi mange na avlas pre mišľa te sikhavel len romanes te pisinel.

O literarne đalñi den príležitosť le čhavoren, so džanen mek romanes, te sikhavel kada džaňiben savoreng the te pisinel pal o svetos khatar peste. Den len čujiben, hoj hine jekhore, ča kaleha imar, hoj pes na daran te pisinel romanes. Paťan amenge, phenen amenge, so pes lenge čačes ačhiľas.

Paľis, te na pes ladžan te del duma andre peskri čhib, hoj te avel lenge pre gođi, hoj e romañi čhib hiňi šukar the kampel kije lengri identita.

Paš o baro vihlašiben perdal o avrikhelde ke Praha peske o čhavore uživenen. Dži andre kaja doba na užarenas, hoj bi len šaj vareko uznajinelas, čujinelas,

Romské děti literární dílny baví

Většina dětí ráda spolupracuje, vzhledem k jejich často již pubertálnímu věku až překvapivě aktivně. Je úžasné děti pozorovat. Poměrně rychle začínají komunikovat a aktivně se zapojovat. Věnují se dílnám velmi pečlivě.

Nejvíce ze všeho se mi líbí, když navštívím školu, kde je ve třídách větší počet rodilých mluvčích, a začnu na ně mluvit romsky. Vidím v dětských očích překvapení. Ta reakce, že někdo mluví plynulou romštinou a ke všemu přímo v prostorách školy! To je ten první okamžik, kdy si děti získám. Jsou otevřenější, přístupnější. V jedné škole mě děti prosily, abych tam zůstala a dělala jim asistentku. Jsou i takové děti, které na dotaz, kdo z nich mluví romsky, mlčí, už jen proto, aby se jim neromští spolužáci nevysmívali. Nebo proto, že v dnešní protiromské náladě by to na ně vrhalo negativní stín. Někteří rodiče dětem přímo zakazují romsky mluvit. Setkávám se s tím, že spousta dětí romsky rozumí, ale nemluví. Přesto se do naší soustěže zapojují.

Rozvoj romského jazyka

Práce s dětmi je dle mého názoru velkým přínosem k dalšímu rozvoji romského jazyka. Při tvůrčích dílnách mají děti prostor k zapojení se, sdílení situací, emocí, pocitů, které v nich vyvolávají zadaná nebo volná témata. Někteří se s psanou romštinou setkávají poprvé, což bývá obtížné, ale zároveň zajímavé. První setkání s psanou romštinou se netýká jen dětí, ale i dospělých, kteří rovněž posílají texty do zvláštní kategorie soutěže. I oni mají určité obtíže a vždy uvítají pomoc. Ihned poznám, že nemají zkušenosti s psanou formou romštiny, proto se snažím je seznámit se základními pravidly. Chápu to. Sama jsem se začala učit psát romsky až na střední škole (Evangelické akademii), učila mne romistka Mgr. Hana Syslová. Neměla jsem potřebu se vyjadřovat v romštině psanou formou, vše jsme si doma prostě říkali. Přestože mi bylo třicet šest let, bylo pro mne zajímavé a zároveň i obtížné začít romsky i psát. Po pravdě – ačkoli vyžadují, aby mé děti uměly mluvit romsky, nenapadlo mě učit je romsky psát.

Literární dílny dávají příležitost dětem, které ještě umí romsky, uplatnit tuto dovednost veřejně a popsat svět kolem sebe. Dílny jim dávají pocit, že jsou jedinečné, už jen tím, že se nebojí psát v romštině. Dávají nám důvěru a sdělují nám pravdivé příběhy. Chceme, aby se nestyděly mluvit ve svém mateřském jazyce, aby si uvědomily, že romský jazyk je krásný a patří k jejich identitě.

Při slavnostním vyhlášení vítězů v Praze si to děcka užívají. Do té doby nečekaly, že by je mohl někdo uznávat, vnímat, poslouchat, chválit, a my

šunelas, ašarelas, amen kada savoro keras. Kada pherdarel len the amen, buteder peske paťan. Sar lenge andre škola but na džal, čujinen pes čeporo „polokeder“, ale amenca pes čujinen oceňimen.

So anen o literarne đalňi

Nekbareder efektos pal o *Romano suno* hin te džal dijader la romaňa čibaha the o čhavore te džanen, hoj kampil kija lende. Som prekvapimen the šledinav baro barvalipen perdal ma tiš. Kana šledinav markarsave reakciji le čhavorengre, mišlinav, hoj som sar čhajori andre cukrarňa. Ajci gule šmaki. O reakciji hin pozitivne, taťaren paš o jilo.

Hin šukares te šledinel, sar peske avri kiden o temi, sar pes kijo temi thoven the sar pisinen. Pre dzeka mange, hoj o pisišagos nane „do silu“, šaj pisinel ko kamel, busto kamel amenge vareso te phenel, alebo na kamel. Sar predžav pal e trjeda, dikhav cez phiko le čhavorengre, so pisinen. Sar doperla oda, so pisinde? Buterval mange mišlinav lačhes. Le dromeħa pale andre mašina mange peginav o buťa the premišlinav, save o čhavore hine charaktera.

So man prekvapindas

Andre škola pes mange podarisaliľas te kerel video trine čhajenca, so avle duje beršenca te bešel pal o Slovensko Ostravate. O video perlas andre literarno đalňa tel e kategorija phende lava. O video has sar aversar te na avrikheldo. Sar kera-vas o video, ča o jakha poravavas. Peršes man chudľas lengri fajno romaňi duma andral e Spiša (hin mange ke late pašes), mek man čudaľinavas, sar peske o terne čhaja kidle avri, pal soste te del duma, kaj rozkiden ekzistenčne problema, čoripen, pharo dživipen, porušimen zakona. Has man ajso čujiben, hoj anglal ma terďon romňija, so hin len pandž čhavore the baro kotor dživipen pal peste. Mindar mange avľas pre godi, hoj oda mek čhavore, so preačhen te avel čhavorengre sigeder sar gadžikane čhavore, oda sa ča ašcal o zoralo čačipen. Som mange isto andre kada, hoj kala čhajora džanen, pal soste den duma andro videos, bo predžidile čoripen. Paťav kaleske, hoj jekhvar lendar avena lačhe daja, so džane-na andro dživipen pal peskre čhavore lačhes te bajinel.

A so pre kada o učitel'a?

Pro školi chudas markarsave reakciji le učitelendar. Buterval has reakciji lačhe, ča pre varesave has kajsi reakcija: „Na mišlinav mange, hoj džanena te pisinel varesavo lačho tekstos.“ Kecivar o čhavore prekvapinde peskre pharipnaha andro pisišagos. Mišlinav mange, hoj sako amendar hin ajso spisovaťelis, alebo o dživipen vaš amenge pisinel korkoro.

toto všechno děláme. To naplňuje je i nás, děti si potom více věří. Když jim to ve škole moc nejde, připadají si trochu „pomalé“, ale s námi se cítí oceněné.

Přínos tvůrčích dílen

Jeden z hlavních efektů *Romano suno* je vliv na rozvoj romského jazyka a to, že děti začnou vnímat romštinu jako svou součást. Ovšem překvapivě pozoruji velké obohacení i sama u sebe. Když sleduji různé reakce dětí, připadám si jako holčička v cukrárně. Tolik sladkých chutí. Reakce jsou pozitivní, hřejí u srdce.

Je úžasné sledovat nejprve výběr tématu, postoj k daným tématům a samotné psaní. Líbí se mi, že tvorba je dobrovolná, nikdo nikoho do ničeho nenutí. Buď nám žák chce něco sdělit, nebo nechce. Když procházím třídou, nahlížím dětem přes rameno, dívám se, co píší. Jak asi tento příběh dopadne? Většinou odhaduji správně. Ve vlaku cestou zpět si práce procítám a přemýšlím nad charaktery dětí.

Co mě překvapilo

V jedné škole se mi také podařilo v rámci literární dílny natočit video pro kategorii mluveného slova se třemi děvčaty, která se před dvěma lety přistěhovala ze Slovenska do Ostravy. Video bylo (jak jinak) vítězné. Při natáčení jsem žasla. V první řadě mě ohromila úžasná a plynulá romština ze Spiše (mám k ní osobní vztah), dále jsem se pozastavovala nad tím, jak náctileté holky přirozeně vyprávějí a rozebírají existenční problémy, chudobu, těžké životní podmínky, porušování zákonů ve vztahu k Romům. Měla jsem pocit, že přede mnou stojí zralé ženy, které mají pět dětí a kus života za sebou. Rázem jsem si uvědomila, že to jsou stále děti, které přestávají být dětmi dřív než ty neromské, a to kvůli tvrdé realitě svého života. Jsem si vědoma, že tyto dívky vědí, o čem ve videozáznamu mluví, neboť zažily bídu. Rovněž věřím, že z nich jednou budou dobré matky, které se budou umět v životě dobře postarat o své děti.

A co na to učitelé?

Na školách se setkáváme s různými reakcemi kantorů. Většinou jsou pozitivní, občas se ale setkáme s reakcí typu „nemyslím si, že dokáží vytvořit nějaký souvislý text.“ Mnohokrát děti překvapily svým dojemným příběhem. Myslím si, že každý z nás je trochu spisovatelem, neboť sám život píše za nás.

Sar oddžav andral e đalňa, hin man lačo čujiben, hoj len diňom than kije mišľa (te hin Romane), ko hine the te ľikeren peskri čhib. Hin man lačo čujiben, hoj šaj prindžarav but neve dženem the lengri bacht the bibacht. Hin man lačo čujiben, hoj mange paťan, hin man lačo čujiben, hoj pes džanen te odkerel the te pisinel (či te del duma) pal peskre pharipena, loša, ňenavisca, kamiben.

Sar džal e suťaža *Romano suno*

Perdal o berš chudas but šukar, interesne, emočne, bibachtale/phare the loša-le pribehi. Buterval džal pal o čačutne teksti. Maj savoren ľikerel jekh tematos pal e „Famelija“, furt hin man všelijake čujibena (rovav, asav, hin man loš, paľis žala). Varesar pes odkeren the sikhaven amenge, hoj paťan amenge. E porota kidel avri o prispevki, so la Mašenkaha jekhetane anas pal o literarne đalňi, paľis hin bičhade o vizvi, kaj pes markarsave školi the neziskove organizaciji te thoven andre suťaža (jon len amenge bičhaven poštaha). Podmjenki hin, hoj mušinel te avel o tekstos pisimen romanes u te nane prethodo le dženestar, so les pisindas, ta me les prethovav.

Jekhvar beršeste (buterval andro septembris abo oktobris) zabešel e porota *Romano suno*. Andre porota hin e Renata Berkýová – spisovateľka, Věra Cvoreňová – kerel buťi andro klubos le čhavorenca, Marek Babšický – sponzor pal e suťaža, Máša Bořkovcová sar e koordinatorka pal o projektos the sar aver the me. Džanas „paťivales“ peske jekhvariko te phenel. Varekana pes mange anglal e porota podarisalol le čhavorengro pisišagos te ačhavel the premarav len, verakana mušinav te ustupinel (hine pre ma but džene).

Kajso zvlaštno, so pes mange del pale, hin, hoj šaj ginav savoro pisišagos, so amenge andre suťaža *Romano suno* perdal o literarne đalňi o čhave keren the bičhaven, šaj dikhav buter videa. Mek, sar paš o baro vihlašimen visledki peske o avrikhelde aven perdal o ceni the bachtaha the kovľipnaha roven, alebo jilestar asan.

Kaleha kamavas te paľikerel la Neva školake, hoj šaj avav andro kajso lačo projektos *Romano suno*, so anel. Kamavas te paľikerel he la koordinatorkake pal o projektos, la Mašenkake Bořkovcovake, vaš o birušiben manca. Považinav mange.

Korkori pisinav čačutne pribehi, buteder pal e famelija the pal miro dživipen. Andro varesavo pisišagos pes rakhav korkori the phenav mange, keci hin man but jekhetano le čhavorenca, so amenge bičhaven o buťa. Andral o viročno zborníkos, so has kijo biš berš, so les šukares boldam andre Galerija Hibernsko, hin mange nekpášeder kije kala pisibena.

Při odchodu z dílen mám dobrý pocit, že jsem dětem i učitelům dala prostor k uvědomění si (v případě Romů) jejich identity a důležitosti zachování jazyka. Mám dobrý pocit, že jsem měla možnost poznat spoustu nových tváří a osudů. Mám dobrý pocit, že mi děti důvěřují, mám dobrý pocit, že se dokáží otevřít a psát (či mluvit) o svých problémech, radostech, nenávisti, lásce.

Jak probíhá soutěž *Romano suno*

Během roku obdržíme spoustu krásných, zajímavých, dojemných, smutných, veselých příběhů. Většinou se jedná o pravdivé příběhy. Skoro všechny spojuje společné téma „rodina“. Vždy mám smíšené pocity (pláču, směji se, mám radost, vzápětí smutek). Určitým způsobem se nám děti otevírají a vkládají v nás jistou důvěru.

Porota vyhodnocuje příspěvky, které přivezeme společně s Mášenkou z literárních dílen, ale i ty, které nám na základě výzvy posílají poštou další školy a neziskové organizace. Podmínkou vyhodnocení je, že text musí být napsán v romštině. Pokud není přeložen od autora do češtiny, tak ho překládám já.

Jednou do roka (většinou v září nebo v říjnu) zasedá porota *Romano suno*. Renata Berkyová – spisovatelka, Věra Cvoreňová – která má zkušenosti z klubů pro děti, Marek Babšický – sponzor soutěže, Máša Bořkovcová v roli koordinátorky projektu a samozřejmě já. Dokážeme si „slušným“ způsobem vyměnit názory. Někdy se mi před porotou povede příspěvek obhájit, jindy musím ustoupit.

Je pro mne zvláštní odměnou, že mohu číst všechny zaslané i během dílen vytvořené příspěvky, mohu shlédnout desítky videí. Jsem ráda, že můžu vidět šťastné a dojaté nebo alespoň vděčné se usmívající vítěze během předávání cen.

Tímto jsem rovněž chtěla poděkovat Nové škole, o.p.s., že se mohu podílet na tak úžasném a přínosném projektu, jakým *Romano suno* je. Chtěla jsem poděkovat i koordinátorce projektu Mášence Bořkovcové za trpělivost se mnou. Vážím si toho.

Sama píšu autentické příběhy, převážně o rodině a svém životě. V určitých příspěvcích nacházím sebe sama a říkám si, jak hodně mám společného s dětmi, které nám zasílají svá vyprávění. Z výročního sborníku ke dvaceti letům existence soutěže, který jsme řádně pokřtili v Galerii Hyberská, mám nejbliže k těmto uvedeným příspěvkům.³

³ Prvních pět následujících příspěvků vybrala Iveta Kokyová z oceněných prací jubilejního 20. ročníku soutěže, jsou tedy psány v roce 2017. Zbylé příspěvky vybrala Lada Viková z výběrového sborníku připomínajícího nejlepší práce oceněné v průběhu celých dvaceti let. U těchto příspěvků je uveden i rok, v němž příspěvek vznikl. Příspěvky jsou otištěny ve stejné podobě, jak vyšly ve sborníčkách. Během redakce byly provedeny jen ty nejnnutnější úpravy. To se týká i překladů, které jsou jistě od různých autorů - na pozici překladatele příspěvků z *Romano suno* se v Nové škole během dvaceti let trvání soutěže vystřídal mnoho osob. Ve výročním sborníku nejsou tito autoři připomenuti, proto je nedohledáváme a neuvádíme ani zde (pozn. red.).

Tereza Plachetková

Ostrava, ZŠ, 8. třída, *Romano suno* 2017

Hin man jekh pheň. Nane vlastno. Hiňi gadži. Miri daj he o dad la ľikerenas ciknorestar. O papus lake cindas baro kher, bo joj hiňi cudzo andro kher. Nane aňi miri pheň lakomo, darmo hiňi gadži. Te hin late a te nane so, dela.

Avľas miri šesternica andal e Anglicko. Joj mira pheňa na rado dikheľas. Furt lake nadavinelas, že hiňi gadži. Mro dad lake phendās: „Soske lake nadavines? Joj hiňi džidi kavka sar tu.“ So tut hin za ľelos, he la tiš hin kavka. Nane sako pre jekh obrazis, halasinelas pes o dad la šesternicaha. Jov lake phendās, te na lake nadavinel. Palis sar pes joj mušinel te čujinel. E šesternica pes zamišľindās. Phendās: „Mukh pre mande! Me laha dava duma.“ Miri pheň džanelas po romanes. Mro dad la sikhadaš, te džanel ciknorestar. Joj achalol po romanes. Miri pheň rovelas. Bešelas. A koja šestreňica geľas pal late. Phendās: „Prebačin! Rušavas pre tu!“ Miri pheň lake phendās: „Soske rušes?“ Joj, e šesternica miri, phendās: „Man imar nane kaj te bešel. Nane man nič. Miro bačis, so tuke delas, he jov man avri barardās. Me tiš kamav kavka, sar tut hin dživipen.“ Mri pheň nane lakomo. Joj lake phendās: „Av te bešel ke ma!“ No joj phendās e šesternica lake: „Palikerav tuke.“ Joj lake phendās: „Na vaďinel. Ma omluvín pes! Avela amen lačo dživipen. Pomožínaha peske.“

Garccio Horváth

Ostrava, ZŠ, 7. třída, *Romano suno* 2017

Muro súno

Lášo dejs, Romale! T'aven saste bachtale, šoha nasvale, so kívánin le Dejvlestar, sa te del tume. Me sim o Gucci andaj Ostrava, 14 beršengo sim. E Romanosko taj la Klaudijako šavo sim. Kamous te phenav tumenge muro súno, so kamlemas te kerav. Sar báruvou, lou romňa, phirou andi búťi. Či kamav te čourav, te phandľuvav. Apal sar avna ma šavoura, kamav te avel ma lášo trajo te žav andej thema. Či kamav te fetuvalij, či me, či mure šavoura. Varikana muro dad cirkerel páрно, taj naj mišto kodo. Naďon čorres si mange, kana dikhav les tejle márel pe angla pesko šavo.

Tereza Plachetková

Ostrava, ZŠ, 8. třída, *Romano suno* 2017

Mám jednu sestru. Je moje nevlastní. Je to Češka. Rodiče ji vychovali od-malička. Děda jí koupil veliký byt, protože je v domě cizí. Ale ani ona není lakomá, i když je Češka. Když má, tak i kdyby nevím co, rozdělí se.

Z Anglie přijela moje sestřenice. Ta sestru nikdy neměla ráda. Pořád jí nadávala, že je Češka. Táta sestřenici řekl: „Proč jí nadáváš? Ona je zrovna tak živá jako ty!“ Má stejné tělo jako ty, i když nevypadáme všichni stejně, hádal se s ní táta. Řekl, ať jí nenadává. Jak se potom musí cítit? Sestřenice nad tím chvíli přemýšlela a řekla: „Nech to na mě. Já s ní promluvím.“ Sestra umí romsky. Táta ji od-malička učil mluvit. Rozumí romsky. Sestra seděla doma a plakala. Sestřenice za ní šla. Řekla: „Promiň! Zlobila jsem se na tebe.“ Moje sestra se zeptala: „Proč se zlobíš?“ Sestřenice odpověděla: „Nemám kde bydlet. Nemám nic. Strejda, co tobě dal, a přitom mně taky vychoval. Chci taky takový život, jako máš ty.“

Sestra není lakomá. Řekla jí: „Pojď bydlet ke mně!“ Sestřenice odpověděla: „Děkuju.“ Sestra řekla: „Nevadí. Neomlouvěj se! Budeme se mít dobře. Budeme si pomáhat.“

Garccio Horváth

Ostrava, ZŠ, 7. třída, *Romano suno* 2017

Můj sen

Dobrý den, Romové! Ať jste šťastní, ať nikdy nejste nemocní a co si přejete od Boha, aby vám splnilo! Jmenuji se Gucci. Jsem z Ostravy. Je mi čtrnáct let. Jsem Romanův a Klaudiin syn. Chtěl jsem vám říct o mém snu, co bych chtěl dělat. Až vyrostu, vezmu si ženu a budu chodit do práce. Nechci krást, být ve vězení. Až potom budu mít děti, mít dobrý život, jezdit si po zemích. Nechci fetovat a nechci, aby fetovaly moje děti. Můj táta někdy šňupá pervitin, a to není dobře. Je mi z toho na nic, když ho vidím, jak se takhle sráží před svým vlastním synem.

Simona Siváková

Černovice, 18 let, *Romano suno* 2017

Romano suno

Sar somas cikni čhajori, ta miri daj mire dadeha pes furt halasinenas. Miri phureder pheň, sar dikhelas, hoj pes e daj le dadeha halasinen, ta man lelas lendar het, kaj te na dikhav o mariben. O dad but pijelas, avelas khere mato. E daj sas pre savoreste korkori. Sam eſta čhavore a o phrala the o pheňa, so sar phureder, la da na kamenas te ſunel. Na kamenas te phirel andre ſkola. Avka chudľas miro dživipen. Miro suno sas te dokerel e ſkola a mi jel man buti. Ale oda sas ča suno. Adaďives som andro vichovno ustavos Černovice. Hin oda o ustavos, kaj ſaj aven o čhavore la daha. Hin man cikni čhajori. Vičinel pes Evelinka. Hin lake eſta čhon. Miro rom man mukhľas. Paľis man doſundom, hoj beſel. Ta oda sas imar but. E daj peske arakhľas avre romes. Miro dad chudľas buter te pijel. Ačhiľom la čhajoraha korkori andro ustavos. Bije űikaste. Bije űisoste. Akana mange ela deſochto, ta kamavas ča te phenel, že o dživipen nane lačho, oda, so pes amencana kerel. Na ačhiľas pes mange miro suno, ale hin man dareso feder sar o suno, so mange e daj na dožičindas. Hin man miri čhajori. Som rado, hoj hiňi zdravo a ſukar. űič buter mange na kampel. Som rado, že hin man oj. Miri daj dži doadaďives pal ma na bajinel, aňi miro dad. Čhavoripnastar mange ľidžava, hoj ke amende űikas na sas dživipen loko. Akana som korkori daj the achaliľom, so perdal amende kamelas amari daj. Me kada isto kamav perdal mri čhaj. Koleha, so tumenge čeporo pisindom, kamavas te phenel, hoj the te amenge amare sune na džan avri, the ačhel pes dareso nalačho, hin furt pal amende kotor lačhipen. Žičinav tumenge, kaj pes tumaro suno te ačhel!

Simona Siváková

Černovice, 18 let, *Romano suno* 2017

Romský sen

Když jsem byla malá holčička, máma s tátou se pořád hádali. Starší sestra, když viděla, že se máma s tátou hádají, brala mě od nich pryč, abych neviděla to násilí. Táta hodně pil, chodil domů opilý. Máma byla na všechno sama. Je nás sedm dětí. Moji starší sourozenci neposlouchali mámu. Odmítali chodit do školy. Takhle začal můj život.

Můj sen tehdy byl udělat si školu a mít práci. Ale zůstalo jen u snu. Teď jsem ve výchovném ústavu Černovice. Je to ústav, kde můžou být děti se svými matkami. Mám malou holčičku. Jmenuje se Evelínka. Je jí sedm měsíců. Muž mě opustil. Pak jsem se doslechla, že je zavřený. To už bylo moc. Máma si našla jiného muže. Táta začal ještě víc pít. Já zůstala se svojí holčičkou sama v ústavu. Bez nikoho. Bez ničeho. Teď mi bude osmnáct. Chtěla bych říct, že život není dobrý, to, co se s námi děje. Mé sny se mi nevyplnily, ale mám něco, co je lepší než ten sen, který mi máma nedopřála si vyplnit. Mám svoji holčičku. Jsem šťastná, že je zdravá a krásná. Nic víc nepotřebuju. Jsem ráda, že ji mám. Máma se o mě doteď vůbec nezajímá. Táta taky ne.

Z dětství si ponesu, že to u nás nikdo neměl lehké. Jsem teď sama máma a pochopila jsem, co pro nás naše máma chtěla. To samé chci pro svoji dceru. Tím, co jsem vám sem v krátkosti napsala, jsem chtěla říct, že i když se naše sny nevyplní a něco se v životě pokazí, je za námi pořád kus Dobra. Přeji vám, aby se vám vaše sny splnily!

Marie Kalejová

Trmice, ZŠ, 7. třída, *Romano suno* 2017

Me pes vičinav Marika. Hin mange dešuštar berš. Jekhvar pisindom pal miri daj. Miri daj sas feťačka. Na starinelas pes pal amende. Urdas pes, malindas pes a ge-las het pre calo d'ives. Me pes mušinas te starinel pal mire duj phralora. Dokana lake na phende, hoj šaj amen len het. Až palis e daj chudlas godi a phendas peske, hoj oda našti avka avel, hoj peskre trine čhaven rado dikhel. Našti mukhel, hoj latar len te len het.

Mek angl'oda, sar e daj chudlas godi, me laha na vakeravas pal nisoste sar aver čhave. Phenavas mange, hoj oda nane miri daj. No kamavas la. A oda man but andro jilo dukhalas. No ola dobatar, so la dake hrozinelas, hoj amen lena andro d'etsko domovos, chudlas bari godi. Chudlas pes pal mande a pal mire duj ciknorre phralora te starinel. Sa o d'ives, so pes na starinlas, so buter palis pale chudlas pes pal amende te starinel. Tavlas amenge sako d'ives. Vakerelas manca sako d'ives. Me lake sa phenavas pal miro čhavo. Kada, hoj lake sa šaj pal mande phenav, hoj rado laha vakerav a oj mange mek andre miro dživipen del godi, so te kerav, hoj te na fetinav sar oj, oda sas miro suno. Palikerav le Devleske vaš oda, bo ov amenge but pomožindas. Ňikas avres, ča le Devles mangavas. Sas d'ives, so pes pal amende na starinelas, kerelas oda, so predtim, ale me the mire duj cikne phralora lake pomožindam.

Ale jekh man mek trapinelas. Oda sas oda, hoj na samas cali fameliija. Miro dad sas andre bertena. Sas d'ives a mire phrala, o Radkus a o Patrik, phende la dake: „Mamo, kana avla o dad? Mange phares pal leste.“ Me the mri daj pre peste ča dikhahas. E daj lenge phendas: „Mek duj čhon a ela khere.“ O phrala: „Mištes.“ Ale e daj mange phendas, hoj les imar na kamel, bo vaš oda ča ov šaj. Ale me lake phendom: „Mamo, akana sam bachtaľi fameliija. Tu chudľal godi a amen tut rado dikhas. A tu kames pale te kerel oda, so sas?“

Pametinav peske, sar e daj pre ma dikhlas rovľarde jakhenca a phendas mange: „Hin tut baro čačipen. Bares tuke, mri čhaj, palikerav. Rado tut vaš oda dikhav. Bares mange akana pomožindal!“ E daj man iľas, chudľas man a rovasas pre peste. Duj čhon pregele a o dad avľas khere. E daj, o dad peske sa phende a amen šaj phendám, hoj sam bachtaľi fameliija.

Marie Kalejová

Trmice, ZŠ, 7. třída, *Romano suno* 2017

Jmenuju se Marika. Je mi čtrnáct let. Jednou jsem už o své mámě psala. Máma byla feťacka. Nestarala se o nás. Oblékla se, namalovala a šla pryč na celý den. O dva malé brášky jsem se musela starat já. Až když mámě řekli, že nás můžou odebrat, dostala rozum. Řekla si, že to tak nemůže nechat, že má svoje děti ráda a že nemůže dopustit, aby nás odebrali.

Ještě než máma dostala rozum, nemohla jsem se s ní bavit jako třeba jiné děti. Nebrala jsem ji jako svoji mámu, i když ráda jsem ji měla. To mě strašně trápilo. Ale právě od té doby, co mámě hrozilo, že nás odeberou do dětského domova, dostala rozum. Začala se o mě i o brášky starat. Každý den, co se o nás nestarala, nám chtěla vynahradit. Pořád nám vařila. Každý den se mnou mluvila. Svěřovala jsem se jí se svým klukem. To, že jí o sobě můžu všechno říct a že si s ní ráda povídám a ona mi dává do života rady, co mám dělat, abych nefetovala jako ona, to právě byl můj sen. Děkuju za to Bohu. Moc mi pomohl. Jenom Boha jsem o to prosila, nikoho jiného. Bylo i období, kdy se o nás zase nestarala a dělala to, co před tím, ale já a bráškové jsme jí zase pomohli.

Trápila mě ještě jedna věc. To, že nejsme celá rodina. Můj táta byl ve vězení. Jednoho dne se bráškové, Radek a Patrik, zeptali mámy: „Mami, kdy přijde táta? Nám moc chybí.“ Jenom jsme se na sebe s mámou podívaly. Máma řekla: „Ještě dva měsíce a přijde domů.“ Bratři na to: „Dobře.“ Ovšem mně máma řekla, že ho už nemiluje, protože to on může za všechno. Řekla jsem jí: „Mami, teď jsme šťastná rodina. Ty jsi dostala rozum a my tě máme rádi. Ty chceš zase to, co bylo?“

Pamatuju si, jak se na mě máma uplakanýma očima podívala a řekla: „Máš pravdu, holčičko. Moc ti děkuju. Mám tě za to ráda. Už jsem ti to říkala. Moc jsi mi pomohla.“ Máma mě objala. Brečely jsme si v náručí. Dva měsíce utekly a domů se vrátil táta a s mámou si všechno vyříkali. Teď už můžeme říct: „Jsme šťastná rodina.“

Jenifer Rafaelová

Ostrava, ZŠ Přemysla Pitterra, 6. třída, *Romano suno* 2017

Lášo dejs te del o Dejl, Romale, T'an bachtale! Kamous te phenav tumenge pa muro čaládo. Me sim i Jenifer le Čokoski taj la Macaki šej. De muro dad taj muri dej phangle-j taj igen pháres si, kana naj paša tu t'o dad taj t'i dej. Si ma inke duj cigne pheňa. Jejkh bušol Venocia, ochto beršengi, taj i dujto Saloma, deše beršengi. De anglunes samas ká muri mámi, de múlas angla beršes taj akánik inke sam ká muri lala, mura dejaki pheň. Kamav, már khejre t'avel muro dad taj muri dej. Aj ke igen bári bríga pe muro jílo. Phírav ká muri dej taj vi ká muro dad pi návštěva. De kana žav lende, igen rovac ke but pháro si mange. Trobuj ma muri dej, ke akánik sim andi puberta taj voj naj paša ma, de te trobundemas te iskirij sa pa kado, ži ando áver dejs iskirij. Kamous kado te phenav tumenge prá ma. Kado, so ande ma si, či del pe kadej te iskirij. Kado site te trajin korkouri. Feri muro jilo žanel taj muri goudi, če phárimo-j. Feri le Dejvles mangav sa intregone mure čaládoske, hoď sa ketháne t'aven. Sar avou bári, sa kerou kadej, te na avav vi me phangli, te na kerou mure šavourengi kodi bríga, so kerdas muri dej mange taj mure duje cigne pheňange. Romale, na keren dillimo taj áson páčasa. T'an bachtále!

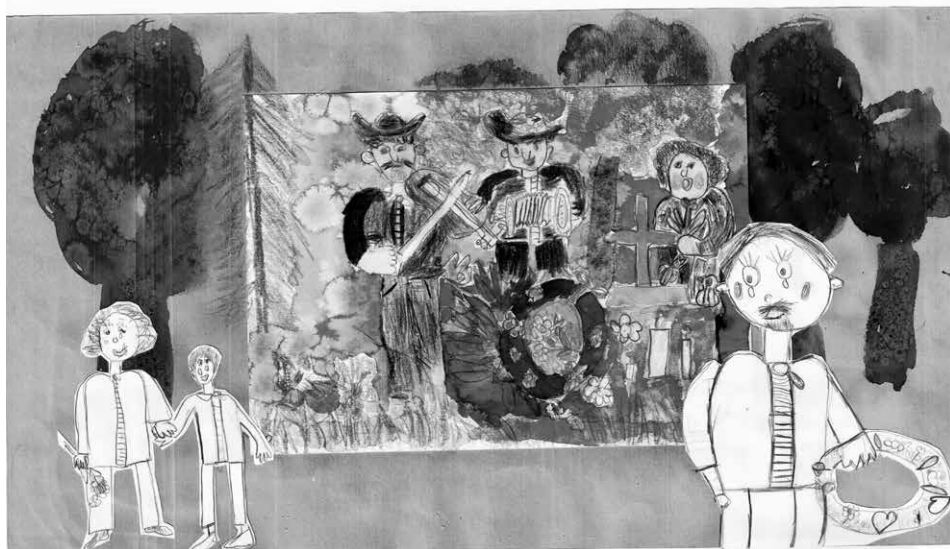

Kiara Kandrová, 9 let, Vsetín | *Romano suno* 2017

Jenifer Rafaelová

Ostrava, ZŠ Přemysla Pitterra, 6. třída, *Romano suno* 2017

Ať vám Bůh dá dobrý den, lidé! Budte šťastní! Chtěla jsem vám povědět o mé rodině. Jsem Jenifer, dcera Čoka a Maci. Jenže táta s mámou jsou ve vězení a to je velmi těžké, když vedle sebe nemáte svého tátu a mámu. Mám ještě dvě mladší sestry. Jedna se jmenuje Venocia, je jí osm. Druhá sestra je Saloma. Jí je deset. Dříve jsme byly u naší babičky, ale babička před rokem umřela, takže teď jsme u tety, máminy sestry. Přeju si, aby táta s mámou byli doma. Mám ve svém srdci velký smutek. Jezdím za mámou a tátou na návštěvu. Když od nich odcházím, brečím a je mi strašně smutno. Potřebuji svoji mámu. Navíc jsem teď v pubertě a nemám ji u sebe. Kdybych o tom začala psát, psala bych až do rána. To jsem vám chtěla o sobě říct. O tom, co v sobě nosím, o tom se psát nedá. Musíte to zažít sami. Jenom moje srdce a moje mysl ví, jak je to těžké. Prosím Boha za celou svoji rodinu, abychom byli spolu. Až budu dospělá, udělám všechno proto, abych se nedostala do vězení a abych svým dětem nepřinesla takový žal, co moje máma přináší mně a mladším sestrám. Lidé, nedělejte hlouposti a buďte spokojení! Budte šťastní!

Filip Tulej, 15 let, Vsetín | *Romano suno* 2017

Jiří Hellebrand

8 let, Vítkov, *Romano suno* 2003

Miri familija

Vičinav man Jirka the maj mange javla eňa berš. Hin man bari bacht, dživav andre bari familija. Hin man daj, dad, duj phrala the jekh pheň. Hine phureder mandar. Aľe oda jekh, dzekana mange pomožinen, kana mange vareso kampel, či man vareso dukhal. Andre miri familija hin tiš e baba, o papus the e bibi Jitka. Joj nane miri dočachuňi bibi, aľe hiňi manca ciknovarbastar. Hin oda najfeder kamaratka mira dajorakri. Dikhav la but rado.

Našti bisterav pre miro rikono, o jezevčikos Dašenka. The joj patrinel andre familija. Dživipen bi e Dašenka bi na avelas dživipen. Hiňi manca, kana som nasvalo, javel ke ma the smutnones pre ma dikhel.

Ciknovarbastar som nasvalo. Hin man vareso le ledvinenca, the e astma the o Del džanel so. Hoj som nasvalo, na phirav but andre škola, the hin mange smutnones. Buterval somas andre špitala. Esas manca kodoj miri daj. Nigda man na omukľas. Kerel peske chvilka pre ma. Sikhľarel man sa, del manca duma, bavinel pes manca. Me mištes džanav, hoj palis rači na sovel, the sa, so na birindas perdal o džives, kerel raťi, kana amen sovas. Sar javava baro, miri daj na kerla nič, savoreha lake pomožinava. Kamavas bi, kaj pes te sovel avri. Starinel pes cala familijatar, phirel andre buči, sikhľarel le čhavoren, mire kamaraten, the ke koda mek phirel pre bari škola.

Le dadeha man tiš bavinav. Bavinas amen la stavebňicaha, vareso lepinas, mukas le draken. Hin leha pheras. Hin mištes, hoj mire phrala the e pheň hine phureder. Savore phiren pro gimplos. Kana hin mange phujes, sa khatar mande keren. Tiš pes manca bavinen.

Miri familija hiňi but bari. Na chudav bare darki sar aver čhavore, aľe hin amenge jekhetanes mištes. Maj man avena naroženini. Nejbuter bi kamavas jekh darkos. Džanav mištes, hoj les na chudava. Kamavas bi aspoň čino te jel sasto, the miri familija.

Jiří Hellebrand

8 let, Vítkov, *Romano suno* 2003

Moje rodina

Jmenuju se Jirka a brzo mi bude devět let. Mám obrovské štěstí, že žiju ve velké rodině. Mám maminku, tátu, dva bratry a sestru. Jsou starší než já. Ale nevadí to. Někdy mi pomáhají, když něco potřebuju nebo když mě něco bolí. V naší rodině je taky babička, děda a teta Jitka. Sice to není pravá teta, ale je se mnou od malička. Je to nejlepší kamarádka mé maminky. Mám ji moc rád.

Nesmím zapomenout na svého psa, jezevčíka Dášenku. I ona patří do mojí rodiny. Život bez Dášenky si neumím představit. Je u mě, když jsem nemocný. Přejde ke mně a smutně se na mě dívá.

Odmalička jsem nemocný. Mám něco s ledvinami, k tomu astma a bůhvíco ještě. Protože jsem nemocný, nechodím moc do školy a bývá mi smutno. Vícekrát jsem byl v nemocnici. Vždycky tam se mnou byla i maminka. Nikdy mě neopustila. Udělá si na mě čas. Všechno mě učí, povídá si se mnou, hraje si se mnou. Já vím dobře, že pak v noci nespí a všechno, co nestihla za celý den, dělá v noci, když my spíme. Až budu velký, maminka nebude dělat nic, se vším jí budu pomáhat. Chtěl bych, aby se vyspala. Stará se o celou rodinu, chodí do práce, učí děti, moje kamarády, a ještě k tomu chodí na vysokou školu.

S tatínkem si také hraju. Stavíme ze stavebnice, něco lepíme, pouštíme draky. Je s ním legrace. Je dobře, že moji sourozenci jsou starší. Všichni chodí na gympl. Když je mi zle, postarají se o mě. A také si se mnou hrajou.

Moje rodina je opravdu velká. Nedostávám drahé dárky jako ostatní děti, ale je nám spolu dobře. Brzo budu mít narozeniny. Nejvíc bych si přál jednu věc. Dobře ale vím, že se nesplní.

Chtěl bych, abych byl aspoň trochu zdravý, já i celá moje rodina.

Irena Gurecká

11 let, Česká Lípa, *Romano suno* 2004

Miri dajori

Miri daj hiŋi korkori. Mira dajora hin eŋa čhave. Amari daj amen korkori bararel. Me mira dajora sajinav, bo hiŋi pre savoreste korkori. Me lake savoreha pomožinav. Miro dadoro amen mukhlā, akana sam amara dajoraha korkore. Amara dajora nane tiš ŋiko. Mira dajora hin dajori, aŋe odi dajori la na kamel. Igen čores miri daj barila. Amari dajori hiŋi igen lači. Pre savoreste stačinel. Kana amenca mek dživlas amaro dad, samas cikne čhave, sas amenge mištes. Mištes peske dživahas. Akana ačhilām amara dajoraha korkore pro svetos. Aŋe tumen, Romale, aŋi na džanen, soske amen pre kada svetos ačhilām amara dajoraha korkore. Sar me avava bari, kamav te pomožinel le čhavoreŋe, so hine postžimen, bo me kajse čhavoren sajinav. Jon vaš oda našti. Oda ča le Devlestar. Me pačav le Devles. E Karačoŋa na sas amen aŋi čori, aŋi barvaŋi. Sas amen so te chal, amari daj amenge pekla bokeŋa. Sas amen he šalat he riskici, obložimen marore. Me la dake pomožinavas tiš te tavel. E dajori diŋa amen čore darkici, aŋe kerdža len amenge korkori. Sar chalām, paŋis peske la daha mukhlām o radijos a khelahas mire phralorenca the mire pheŋorenca. Mira dajorake mangav le Devlestar, hoj te avel sasŋori, hoj amen te ŋikerel avri, sem imar amen nane pre kada svetocis ča amari dajori. Igen la rado dikhav.

Irena Gurecká

11 let, Česká Lípa, *Romano suno* 2004

Moje maminka

Moje mamka je sama. Má devět dětí. Naše mamka nás vychovává sama. Já mamce pomáhám, protože je na všechno sama. Pomáhám jí se vším. Táta nás opustil, teď jsme s mamkou sami. Mamka ani nikoho jiného nemá. Má jen svou maminku, ta ji ale nemá ráda. Mamka vyrůstala ve strašné bídě. Naše mamka je moc hodná. Na všechno stačí. Když s námi ještě žil táta, byly jsme malé děti, bylo nám dobře. Dobře jsme si žili. Teď jsme zůstali s naší mamkou na tom světě sami. Ale to, Romové, ani nevíte, proč jsme zůstali na tom světě s mamkou sami. Až já budu velká, chtěla bych pomáhat dětem, které jsou postižené, protože takových dětí lituju. Oni za to nemůžou. To je jen od Boha. Já v Boha věřím. Vánoce jsme neměli ani chudé ani bohaté. Měli jsme co jíst, mamka upekla koláče. Měli jsme i salát a řízečky, obložené chlebíčky. Taky jsem mamce pomáhala vařit. Mamka nám dala dárky, jen takové drobné, ale sama nám je udělala. Když jsme se najedli, pustili jsme si s mamkou rádio a s bratry a sestrami jsme tančili. Prosím Boha, aby mé mamince přál zdraví, aby nás mohla vychovat. Vždyť na světě už nemáme nikoho, jenom naši maminku. Mám ji moc ráda.

Helena Fencová, 12 let, Chanov | *Romano suno* 2014

Helena Čajkovská

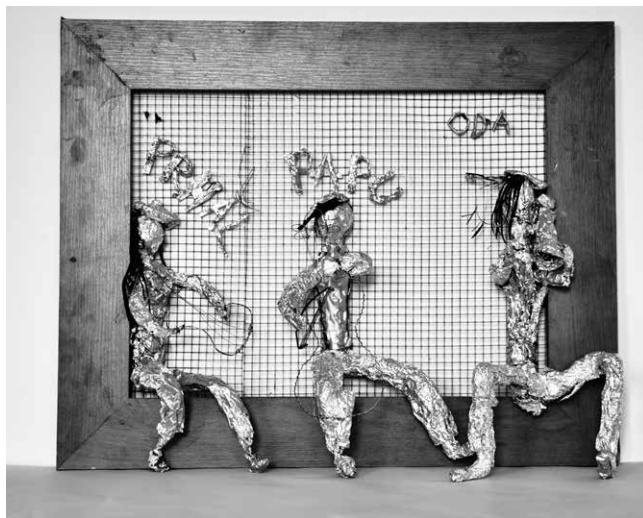
14 let, Praha, *Romano suno* 1997

E Žaneta

Jekhe d'iveseha ke amende khere avla terŋi čaj. Amen samas rado, bo pes do-džanlam, hoj hiŋi amari pheŋ, e Žaneta, bo amen la na dikhlam dešupandž berš. Ačhiła pes avka: kana sas cikŋori čajori, ta sas but nasvali a sas buter pal o špi-tali. Amen samas but džene andro cikno kher a e Žaneta sas igen nasvali. Ada pes ačhiła paš o komunisti. Sar gejlā amari daj andre špitała pal e Žaneta, o dochtora lake phende, hoj la e daj našti dikhel, bo hiŋi igen nasvali.

Ale joj imar andre špitała na sas, bo sas andro đetsko domovos. Phende la dake, hoj lake bičhavena telegramos, kana peske pal e Žaneta majinel te avel. E daj o dad užarenas duj čhon, midik avila lil, hoj la Žanetka adoptovinde. E daj o dad la rodenas, ale ŋikhaj aŋi pal o viboris pes na dodžanlam, kaj amari pheŋ hiŋi.

No a jekhvar pal o dilos vareko durkinel pro vudar. Ta gejlām te phuterel a andro vudar terđon duj čajaja. Odi jekh pes phučel, či adaj bešel famelija Mir-gova. Amari daj pes phučla, so hin za jekh a oj phenda, hoj pes vičinel Mirgovo Žaneta. Amen savore ačhilām sar kašta a miri daj menglišalila, sar šunda, hoj oda hiŋi lakeri cikŋi čajori, e Žanetka. Savore samas igen rado a barikane a sas amenge mištes pro jilo, hoj amari pheŋ amen arakhla. Odale d'ivesestar amenca dživel a jekhetane savore pes rado dikhas.

Žaneta Čoková, 17 let, Černovice | *Romano suno* 2016

Helena Čajkovská

14 let, Praha, *Romano suno* 1997

Žaneta

Jednoho dne k nám domů přišla mladá dívka. Byli jsme rádi, protože jsme se dozvěděli, že to je naše sestra Žaneta. Neviděli jsme ji patnáct let. Stalo se to takhle: Když byla holčička, byla hodně nemocná a byla dlouho v nemocnici. Bylo nás hodně v malém bytě a Žaneta byla často po nemocnicích. To se stalo za komunistů. Když šla naše maminka za Žanetou do nemocnice, doktoři jí řekli, že ji nemůže vidět, protože je moc nemocná.

Ale ona už v nemocnici nebyla, byla v dětském domově. Řekli matce, že jí pošlou telegram, až bude moci za Žanetou přijít. Rodiče čekali dva měsíce, dokud nedošel dopis, že Žanetku adoptovali. Rodiče ji hledali, ale nikde, ani na výboru se nedozvěděli, kde sestra je.

No a jednou odpoledne někdo klepe na dveře. Šli jsme otevřít, ve dveřích stály dvě dívky. Jedna se ptá, jestli tu bydlí rodina Mirgových. Maminka se zeptala, co je zač, a ona řekla, že se jmenuje Žaneta Mirgová. Všichni jsme zůstali jako opaření. Máma omdlela, když slyšela, že to je její malá holčička Žanetka. Všichni jsme byli moc rádi. Měli jsme velkou radost, že nás naše sestra našla. Od toho dne s námi bydlí a všichni se máme rádi.

Radim Tulej, 13 let, Vsetín | *Romano suno* 2014

Andrea Tomšů

14 let, Vítkov, *Romano suno* 2006

Ahoj mamó,
našti tuha dav duma, ta tuke pisinav. Tu džanes, vaš soske tuke pisinav. Chola men som, hoj diňal le ciknes andro kojeňakos! Phendal mange, že aveha pal leste, hoj tut hin akana but buči a nane les ko te hlidinel. Sar sas odoj ochto džives, na kerdžal nič, aňi na vičindžal. Sar amenge vičinehas, sas tut furt aver murš. Sas tuke jekh, sar sam andro domovos. Tu tut na ladžas amenge furt te vakerel, hoj hin tut pale aver murš? Na opovažin tut te avel pal e Tereza the pal ma. Aňi pal miro cikno phral, o Zdeňkus. Jov hino imar andre adopca ke varesave cudza manuša. Možno leske feder paš lende. Andro domovos bi mušindža te avel dešupandž berš. Tu tut na ladžas, na džanehas tut amendar te postarinel. Vlastna čhave! Amen sar baruva, na avaha pre amare čhave sar tu pre amende. Nigda na avava diliňi, kaj mire čhaven te dav andro kojeňakos. Som rado, že na som sar tu!

Andrea

Lucie Horvátová

15 let, Janov, *Romano suno* 2014

E demonstracija perdal o Roma andre amaro foros

Vičinav man Lucka Horvátovo. Hin mange dešupandž berš a bešav Janovoste. Sar pes adaj ačhile kola demonstraciji perdal o Roma andro berš 2009, oda mange pametinav. Na džanav, soske perdal o Roma, te amen adaj dživas keci berša. Adaj pes narodzindžam. Že som romaňi, me man vaš oda na ladžav. Aľe som manuš a kadaj som khere. Me vaš oda našťik, ko sar dživel. Me man pal oda na starinav. Man miri fajta barardžas avri mištes. A že jon, o gadže, peske vimišlind e demokracija, oda už hin lengeri vec. Amen o Roma peske na vimišlindžam.

Amara fajta a savoren, či kalen či parnen, has sakones buťa. A has lačhes a o manuša dživnas mištes. Dživnas pal peskero. Akana kas hin lenge te poťinel bare najmi! Savoro draho. Akana pes na del te dživel. Oda jon čorkeren, o gadže, murdaren. Ta jon kaj vaš oda akana te terpinen. Níko amenge na diriginela, sar sam te dživel. Vakeren pal o Roma, hin len vareso čačipen, aľe našťi terpinas savore Roma.

Andrea Tomšů

14 let, Vítkov, *Romano suno* 2006

Ahoj mámo,

nemůžu s tebou mluvit, tak ti píšu. Ty víš, proč ti píšu. Zlobím se, že jsi dala malého do kojenáku! Řekla jsi, že si pro něho přijdeš, že máš teď hodně práce a že ti ho nikdo nechce pohlídat. Když tam byl osm dní, ty jsi neudělala nic, ani jsi nezavolala. Pokaždé, když jsi nám volala, tak jsi měla jiného chlapa. Nikdy ses nezajímala, jaké to je v domově. Ty se ani trochu nestydíš povídat nám, že máš zase jiného chlapa?! Neopovažuj se za mnou a za Terezou tady do domova přijít. Taký se neopovažuj jít za malým bráškou Zdeněčkem, který je už v adopci u nějakých hodných lidí. V domově by musel být ještě asi 15 roků. To se nestydíš, že ses neměla o nás postarat!? O svoje vlastní děti? My, až vyrosteme, nebudeme na svoje děti takoví, jaká jsi byla ty na nás. Nikdy nebudu tak blbá, abych dala svoje děti do kojenáku. Jsem ráda, že nejsem jako ty.

Andrea

Lucie Horvátová

15 let, Janov, *Romano suno* 2014

Protiromské demonstrace v našem městě

Jmenuji se Lucka. Je mi patnáct let a bydlím v Janově. Jak tady byly ty demonstrace proti nám v roce 2009, to si pamatuju. Nevím, proč byly proti Romům, vždyť tu žijeme už kolik let. Tady jsme se narodili. Že jsem Romka, za to se já nestydím. Ale jsem člověk a tady jsem doma. Já za to nemůžu, kdo jak žije. O to se nestarám. Mě moje rodina vychovala slušně. A že si oni, Češi, vymysleli demokracii, to je zas jejich věc. My, Romové, jsme si to nevymysleli.

Naše rodina a všichni lidi, bílí i černí, měli kdysi práci a bylo dobře. Žili si po svém. Teď kdo má platit tak vysoké nájmy! Všechno je drahé. Dneska se nežije dobře. To oni, Češi, kradou, zabíjejí, tak ať za to teď trpí oni. Nikdo nám nebude nařizovat, jak máme žít. Mluví o Romech a částečně mají pravdu, ale nemůžeme to my, všichni Romové, odnášet.